

Emléktöredékek a forradalomról

RÓNAY LÁSZLÓ

1937-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2016. 9. számunkban közöltük.

Egyre kevesebben vagyunk, akik átéltük 1956. október-novemberét. Egyre többen vannak viszont, akik politikai pecsenyéjüket sütögetik a forradalom lázas napjaira emlékezve. Lassan-lassan kiderül, hogy akik akkor még nem is éltek, viharadarai és irányítói voltak az eseményeknek, amelyek elképesztő váratlansággal követték egymást. Tüntetés? Ott és akkor? Nem, ez teljesen lehetetlennek látszott még egy héttel október 23-a előtt is. Igaz, néma tüntetéssel ért föl a Rajk-temetés, de az egykori belügyminiszter koncepció s pere és halála ítélete inkább a kommunisták különböző irányzatai közötti leszámolás végpontja volt. Hogy mekkora indulatok forrtak az országban, kivehető volt a Petőfi Kör lázas, szenvedélyes összejövetelén, és hogy kibe helyezték reményüket a hétköznapi emberek, azt pontosan mutatták azok a rokonszenvező pillantások, amelyek a Belvárosban sétálgató, lenullázott Nagy Imrét kísérték. Az ő kohéziós szerepét csak azok értették, akik átélték, hogy vele enyhülés, nélküle visszarendezés kezdődött, holott a közvélemény értékítélete szerint Rákosi Mátyás és a többiek leszerepeltek, a nagy többség torkig volt diktatúrájukkal. Hogy Nagy Imrét sokan milyen torzul, előítéletekkel közelítve értékelték, annak jó példája Márai Sándor *Naplójának* 1994 és 1997 közötti, most megjelent része. Számára a vértanú miniszterelnök csak egy moszkovita kommunista volt, egy a szovjet diktatúra sok áldozata közül.

Abban az évben, 1956-ban lettem egyetemista. Bóka László támogatásával néhányunkkal pedagógia szakot indítottak, s egy csoportot alkottunk a latinosokkal. Esténként Donáth professzortól tanultunk orvosi anatómiát, öten ültünk a hatalmas teremben. A professzor sehogy sem értette, hogy kerültünk oda, s mi osztoztunk tanácstalanságában. Már-már elérkezett az első állatboncolás időpontja, de elsöpörték az események, melyek végképp megfosztottak a pedagógiai karrier lehetőségétől.

Tétován jártam-keltem az egyetem folyosóin, pedig jól ismertem az épület minden zegzugát, két évig itt működött a piaristák legendás gimnáziuma, aztán úzték el a Mikszáth Kálmán térre, s az elorzott épületben telepedett meg az ELTE, a Bölcsészettudományi Kar. Kicsit otthontalanul, jókora irigységgel szemléltem csoporttársaimat, a latin szakosokat, némelyiküknek még segítettem is Julius Caesar fordításában, bizonyítva, hogy Gál tanár úr eredményes munkát végzett a piaroknál. Rengeteget tanultam Klaniczay Tibor előadásából, kitűnőek voltak a nyelvészeti szemináriumi foglalkozások, s mint a múltból érintetlenül megmaradt legendát hallgattuk Pais Dezsőt. A délelőtti órák után átballagtam az *Új Emberhez*, ahol ekkor még gépmesterként tevékenykedtem, s mindig kitüntetésnek éreztem, ha

valamelyik szerkesztő szóba elegyedett velem. Némelyikük, első sorban Mihelics Vid, a „professzor úr”, lenyűgözött tudásával és kedvességével, s ezt az érzésemet váratlan haláláig megőriztem.

Amikor befejeztem a címszalagok kinyomtatását, belopakodtam a „nagy szobába”. Zöld kárpitba vont fotelokban darvadoztak ebéd utáni sziesztájukat töltve az *Új Ember* szerkesztői, a katolikus sajtó egyik nagy nemzedékének tagjai. Csak Sinkó Feri bácsi, a felvidéki magyar keresztény irodalom egyik szervezője dolgozott asztalánál. A fiókokból kitüremkedtek a lengyel katolikus lapok, azokból gyűjtögette a híreket. Négy gyermeke is szép pályát futott be, Kati elismert művészettörténész, Péter sokakat derűre hangoló humorista lett, egy időben a Rádiókabarében jeleskedett. Feri bácsi példás családapa volt, igazi pater familias. Nekem is mindig juttatott jó szót, akárcsak a kristálytisza jellemű Szigeti Endre, a KALOT szervezésében nagy eredményeket elért Magyar Ferenc, vagy a tréfára mindig kész, költőnek sem utolsó Kunszery Gyula. Erről a remek gárdáról Szeghalmi Elemér írt találó portrékat, s elképedve nyugtázhatjuk: ami nem sikerült Rákosinak, az most megvalósulni látszik: végveszélyben van az *Új Ember*!

Sajnos nem vezettem naplót, így csak képek egymásutánja jelenik meg képzeletemben, ha igyekszem visszaemlékezni az eseményekre. Engedik? Nem engedik? Ez a kérdés foglalkoztatott szinte mindenkit. Aztán megkaptuk az engedélyt, felsorakoztunk a Petőfi téren, meghallgattuk Sinkovits Imre szavaltát és elindultunk a Kossuth Lajos utcán, onnan a Kiskörútra kanyarodva céloztuk meg a Bem teret. A Kossuth Lajos utcán büszkén integettem az ablakból figyelő újembereseknek, a Kiskörúton pedig Lukács Jóska, későbbi sógorom lépett mellém. Közben hazaszaladt és egy demizson murcival tért vissza. Meg-meghúztuk és növekvő bátorsággal haladtunk át a Margit hídon. Őrzöm azt a fényképet, amely többször is megjelent a tüntető menet illusztrációjaként: egy zászlóból kivágott címer helyén az én profilom látható. Közben új és új csoportok csatlakoztak, a Nyugatinál az újpesti munkások érkeztek, és együtt ordítottuk a jelszavakat: „Az a kérdés Pesten-Budán, hová lett a magyar urán!”, s a többit, melyek a népköltészet aktuális termékei voltak. A Szigetnél megtorpantunk, akkora volt a tömeg, hogy képtelenség volt haladni. A Bem térről iszonyú fütytykoncert hallatszott: Veres Péter kezdte volna beszédét. Nem volt népszerű szereplője a kornak, hadügyminiszterségét sokan nem bocsájtották meg, mint ahogy azt sem, hogy lelkendezve írt a szovjet mezőgazdaságról szerzett tapasztalatairól.

Elterjedt a híre, hogy Nagy Imre beszél majd a Parlament erkélyéről. A tér teljesen megtelt, a tömeg türelmesen várakozott, sokan fátylát gyújtottak, fényhíd ragyogott a tér fölött. Nagy Imre beszédéről sokan sokfélét írtak. Még a téren tébláboltunk, amikor hírért vettük, hogy valahol lövik a „testvéreinket” (ezt zokogta a hírhozó lány). A Deák térenél megállítottak egy mentőt, rémült kiskatona őrzött benne fegyvereket. Pillanatok alatt kipakolták, és a fegyverrel felszerelkezett fiatalok futólépésben indultak az egyre közeledő puskaropogás kattogása felé. Az Astoria erkélyein kíváncsi külföldiek nézelődtek. Ott már egész

közletről lehetett a lövéseket hallani. Sosem voltam bátor ember, a hazamenetel mellett döntöttem. Hosszadalmas gyaloglás után értem a Margit híd budai hídfőjéhez. A sarkon lévő csehó éppen zárt. A bizonytalan léptű vendégek körbevettek: tényleg lövöldöznek Pesten? Igenlő válaszomra nagy hujjogással elindultak át a hídon. Felmásztam a Rózsadombra. Zimándi Pista az ágyán ülve könnyeit hullatta értem, s a külföldi rádiók adását hallgatta.

Szépen elrendeztem a másnapon aktuális füzeteket, megmosdottam, majd álomra hajtottam fejemet. Másnap reggel indultam volna az egyetemre, de a ház kapuja zárva volt. Molnár bácsi, a házmester zárta be. „Egyetem? — fejét csóválta. — Nyisd ki az ablakot!” A városból lövések hangja hallatszott. A Rádióból fenyegető felhívást közvetítettek a fegyverletétel feltételeiről. A hangokból ítélve mérsékelt sikerrel. Szüleim a Mátrában, mi Zimándival reménytelenül szemléltük élelmiszerkészletünket, amely egy nagy zacskó tarkababból állt. Ő a Nyelvtudományi Intézetben, én az *Új Ember*nél kosztoltam — volna.

Az Áldás és az Eszter utca kereszteződésében évtizedek óta egy kereszt áll. Tövében egy kis élelmiszerbolt, amelyet évtizedek hosszú során át Balogh bácsi vezetett. Szép nagy füzetbe írta a hitelt kapottak tartozását. Hó elején lehetett törleszteni. Akkor már egy szigorúnak látszó úr vezette az üzletet. Ide mentem, hogy legalább kenyerünk legyen. Sorba álltunk, egyesével engedett be. Már-már sorra kerültem, amikor egy zokogó asszony állított meg, Dukony Marika néni, a történész I. Tóth Zoltán felesége. Férjét előző nap halálos lövés érte, miközben békéltető küldöttséget vezetett a pártházhoz. Négy kisgyermekük volt. Marika néni rohant is haza hozzájuk, üres kosarát reménykedve rám bízta.

Amikor a szigorúnak látszó boltos meghallgatta kérésemet, a spallettát is bezárta, majd tűnődve válogatott, míg tele nem pakolta a kosarat. Egy fehér ruhával terítette le, s elutasítóan intett, mikor a fizetség után kérdeztem. Egyetlen fillért sem fogadott el. Ilyen idők jártak azokban a hetekben. Láttam ékszerbolt betört kirakatát, láttam árván maradt családoknak kitett perselyt. Eszébe sem jutott senkinek sem, hogy elvegyen valamit. Ennek a forradalomnak erkölcsese volt! Kiderült, hogy az erkölcsi tartást nem semmisítette meg a terror és a hazugságok özöne.

Környékünkön elnémultak a telefonok, de a mienk működött. Hozzánk járt a szomszédból két nevezetes újságíró: Ipper Pál és Randé Jenő. Megkértem, mondassák be a Rádióban szüleimnek üzenetemet: jól vagyok, ne aggódjanak. Később megtudtam, hogy valaki halotta és igyekezett megnyugtatni őket. Amint apám naplójában olvasom, kevés sikerrel.

A nagymama azonban nyugtalankodott, nagybátyámat szalajtottta, nézzen már ránk. „Laci ember” — így szólítottuk, én voltam a „Lacika” — meg is jelent sorsfordító élelmiszerekkel. A csomagban egy 1919-ből való szardíniát is találtunk. Befaltuk Zimándival, semmi bajunk nem lett. Amikor egy kis nyugalom köszöntött be, én is meglátogattam a nagymamát. Együtt laktak nagybátyámékkal, megle-

hetősen viharos napokat éltek át. Onnan akartam az *Új Ember*hez menni, de a nagymama nem engedett egyedül, nagybátyám gondjaira bízott. A Szabadság hídon — nagymama makacsul Ferenc József hídnak nevezte — mentünk át, amikor a Kálvin téri templom tornyából lövések dördültek. Páni rémülettel rohantuk vissza a budai oldalra, csak Laci ember kocogott békésen tovább. Amikor megszűnt a tüzelés, kérdőre vontam, miért kockáztatta az életét. „Abból a szögből nem található volna el” — mondta némi iróniával, a katonaviseltek fölényével. Bekísért az *Új Ember*hez. Felvettem a fizetésem, megfejtetem apáméval. Gazdag lettem. Az üzletek már nyitogattak, a Rádió arról tudósított, az oroszok kivonulnak. Megkezdődött a pártosodás, normalizálódott — így látszott — az élet. Furcsa eufória vett erőt az emberek többségén, felszabadultak az érzelmek, a szabadulás szelének suhogását éreztük.

Épp az *Új Ember* kiadóhivatalában üldögéltem, amikor Mihelics professzor úr jelent meg. Gyors léptekkel tartott a kijárat felé. „Gyere velem, fiacskám — mondta —, újraindítjuk a *Hazánkat*, te is írhatasz bele valamit.” Rohantam. 19 éves voltam, úgy éreztem, itt a nagy lehetőség. A Mérleg utcában jelöltek ki emeleti helyiségeket a Demokrata Néppártnak, itt készült az újrainduló lap első száma. Keresztes Sanyi bácsi elemében volt: szervezett, intézkedett. Pottyondy Zsófia — Szofi néni — ült az írógép mellett, Mátrai Bélára emlékszem még. A professzor úr méltósággal, eltökélten állt a kormányruánál, diktálta az elvi cikket. Ő mindig méltósággal viselkedett, ahogy diplomatához illett. Egyszer láttam megalázottnak: Saád Bélával, az *Új Ember* felelős kiadójával a Várba igyekeztek a hercegprímáshoz. Nagyon méltatlan helyzetben kuporgott az oldalkocsiban. Nem emlékszem, fogadta-e őket a bíboros, de ha igen, alighanem megmosta Saád fejét.

Kétségbeesve latolgattam, hogyan felelhetnék meg Mihelics Vid elvárásának. Azzal már jó pontot szereztem, hogy két parasztpárti lelkes aktivistát megakadályoztam abban, hogy elvigyék a szőnyegünket. Egy tárcát, sporttárgyú cikket és közéleti írást bízott rám. A sport lelkesített, nagy barátja voltam a labdarúgásnak, s a magyar válogatott épp egy külföldi fellépésre készült. Ezzel végeztem először. A professzor úr elolvasta, javított benne egyet-mást, majd ennyit mondott: „Te leszel a *Hazánk* sporttudósítója.”

Kínok árán megírtam a másik két cikket is. Nemrégiben viszont láttam az egyiket egy antológiában. Legszívesebben elbujdostam volna szégyenemben. Az lehetett a szerencsém, hogy Mihelics Vid nem nagyon érdeklődött az irodalom iránt. Szükséges rossznak gondolta, ilyen szemmel közölte később a verseket és elbeszéléseket a *Vigiliában*.

Végre elkészültünk. A kéziratokat nyomdába vitték, Keresztes Sanyi bácsi megígérte, a párt autója hazavisz bennünket. Telt-múlt az idő, az autó sehol. Úgy festett a dolog, ott kell éjszakáznunk.

A professzor úr nagy nyögések közepett felmászott az asztalra, ott elfészkelődött, de folyvást forgolódott. „Alszol, fiacskám?” — sutogta. „Nem. Szokatlan a padlón.” Kis szünetet követve lekászálódott: „Menjünk inkább az *Új Ember*hez!”

Szofi nénivel hármásban felkerekedtünk, s elindultunk a fenyegetően csendes Belvárosban. A Váci utcában váratlanul lövöldözni kezdtek. Kik, miért, honnan, hová — rejtély. Egy üzlet bejáratába húzódva várakoztunk. Csend lett. Kióvakodtunk a fedezékből, s folytattuk utunkat a fenyegetően magasodó bérházak között. Egyetlen békés pont a Váci utcai pékség volt, onnan finom illat áradt. Arra gondoltam, hogy az első emeleten keresztapám alussza édes álmát, nem is sejtve, hogy tilalmát megszegve épp itt kószálok. Egyszer őt is felkerestem, épp egy novellán dolgozott. Szokása szerint elmesélte tervezett tartalmát. Ez lett az *Ámen, Ámen*, az egyik legszebb '56-os novella, mely bármelyik antológiában ma is megállná a helyét.

Végre elértük célunkat. Az *Új Ember* szobáihoz kis lakás tartozott, ott élt Strazsek Mária nővér, a mindenes, szükség esetén még a főzésben is segített. Meglehetősen bizalmatlanul szemlélt bennünket a pislogó lépcsőházi lámpa fényében, s amikor Mihelics professzor közölte vele a nevét, röviden annyit mondott: „Már régen elment”, ami részben igaz is volt, csakhogy most visszatért. A professzor úr hiába bizonygatta kilétét, a nővér nem engedett, s ha Szofi néni nem lép közbe, máig a lépcsőházban rostokolnánk. Végre bejuthattunk az Ígért Földjére. Először az eseményekbe belefáradt Mihelics professzornak toltunk össze két öblös fotelt, azonnal el is aludt, s reggel teste derékszöget alkotott, fészkelődése közben szétrúgta a fotelokat. Magam egy playboy módjára egy asztalkára helyeztem a lábam, s úgy szenderegtem reggelig, azzal a jó érzéssel, hogy megnyílik előttem a sporttudósítói karrier, melynek első állomása egy külföldi (bécsi?) út lett volna.

A professzor úr felserkent, s bár éktelenül fáj a dereka, rövid eszmecserét folytatott Keresztes Sanyi bácsival, majd kiadta az utasítást: apámékat hozzuk haza Bagolyirtásról, az újrászerveződő pártnak és a *Hazánk*nak is szüksége van rá. Elindultunk és fokozódó elképedéssel tapasztaltuk, hogy a fővárost mindenütt tankok vették körül. Úgy tudtuk a híradásokból, az oroszok kimennek. Valójában özönlöttek befelé. Egy lélek sem járt az utakon, s nem kis nyugtalansággal tapasztaltuk, hogy az egyik tank ágyúcsöve hűségeseen követ bennünket. A nagyobb baj elkerülése végett visszafordultunk. Beszámoltam a tapasztalatakról, senki sem hitte el, amit mondtam. Budapesten normalizálódott az élet, mindenki a jó hírek bűvöletében élt, pedig ezek a tankok a főváros felé álltak, nem fordítva.

Autóbusszal mentem haza. Ez is szenzációnak minősült. Egy-két holmimat behánytam valamelyik kofferba, készen a másnapra útra.

Mély alvásomból Zimándi Piusz ébresztett. Folyt a könnye. A Rádióból Nagy Imre segélykérő szövegét hallottuk, a városból lövések dördültek. Amikor kimentünk a ház elé, ott is orosz katona posztolt. Fiatal gyerek, teljes méltósággal szemlélte a tétova civil népséget. Minden orosztudásomat összeszedve — az *Anyegin* egy részét el tudtam mondani, de hétköznapi társalgásra képtelen voltam — jelekkel és nyögésekkel megérdeklődtem, mit keresnek itt. A távolban fénylő Duna csíkjára mutatva diadalmasan közölte, hogy a Szezezi-csatornához vezényelték őket. Lehetetlen volt megértetni vele, hogy az ott a Duna.

Erről a folyóról sosem hallott. Előkerültek azok az ÁVH-sok is, akik a házban laktak, s eddig felszívódtak. Egyikük később elmondta: fegyverrel küzdött az ellenforradalmárok ellen. Valójában az éléskamránkban üldögélt egy üres zsírosbödönön.

Azt mondhatnám, számomra így ért véget a forradalom. De ez nem pontos. Mihelyt lehetett, felkerekedtem, jártam a várost. Az emberek arcáról sütött a megcsalás fájdalma. A nagyhatalmakat szidták, amelyek cserbenhagytak bennünket, és a Szabad Európa Rádiót, amely továbbra is a kilátástalan harcra buzdította a fiatalokat. „Mocskosok” — mondta egy sorban álló bácsi és nagyot köpött. Ezzel a jellemzéssel nagyjából mindenki egyetértett. Még Márai is, aki tudósítóként egészen a határig jött el, s egyre erősebb lett a meggyőződése: cserbenhagyták a magyarságot, melynek szenvedéseiről nagyszerű verset is írt.

Sokáig tüntető menetek lepték el az utcákat. Folytak a tárgyalások a munkástanácsok és a hatalmat bitorlók között. Aztán következtek a megtorlások. Szörnyűséges népirtás emitt, menekülők ezrei Nyugat felé. Ha jól emlékszem, februárban újrakezdődött az egyetemi oktatás. Akkor már latin szakos lettem. Első görögórámat Ritoók Zsigmond tanár úr tartotta. Azzal kezdte, álljunk fel, perces némasággal adózzunk a forradalom áldozatainak. Félelmetesen bátor gesztusa volt. Amikor Brusznay Árpád halálbüntetése ellen való tiltakozásul ívet köröztek a klasszika-filológusok között, volt, aki a mellékhelyiségbe bújt, nehogy ki kelljen állnia kollégája mellett. Ritoók természetesen aláírta. A nagy tisztogatás áldozataként ő is kikerült az egyetemről (például Szabó Árpád társaságában), s csak jóval később térhetett vissza. Bennünket már nem tanított, de máig azok közé tartozik, akiket nagyon tisztelek és szeretek.

Rengeteg tanulmány, antológia, könyv készült 1956 tanulságairól, s jó néhány tény mégis homályos. Az újratemetés nagyszerű szertartása sem változtatott ezen. Fájdalmas tény, hogy jelentőségének értékelése sem egységes, pedig történelmünk egyik legszebb, legtisztább eseménye volt, amely dicsőséget szerzett a magyarságnak az egész világon, és a nagyhatalmak gyalázatára. A pillanat emelkedettségéről elárulnak egyet-mást a forradalom emlékét és a forradalmárok hősiességét ábrázoló műalkotások. Igaz, azt sem felejthetjük, mekkora vérveszteségeket szenvedett a magyarság, hány tehetséges fiatal és középkorú polgártársunk hagyta el az országot. Csak jelzésképp emlénteném: piarista osztálytársaim egynegyede választott új hazát Nyugaton, amely készséggel fogadta be a menekülteket, s biztosított számukra egzisztenciát, tanulási lehetőséget.

A forradalom lázas napjaiban jelent meg Illyés Gyula az egész korszak elnyomását és megfélemlítését összegző nagy verse, az *Egy mondat...*, s amikor szabadon lehetett szólni '56-ról, sok emlékező költemény jelezte, hogy az írók a nemzet emlékezetébe vésik a történeteket. Félelmes bátorsággal szólalt meg Nagy Gáspár, felejthetetlen gyász sugárzott Görgey Gábor *Requiemjéből*, s bőven lehetne folytatni a sort. Hogy ezek a művek tettekre indítanak és hűsége serkentenek, vagy lassan elporlanak a nemzet emlékezetében, rajtunk is múlik.